

УДК 343.95:343.143

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.4.24>

Юлія Костянтинівна Дорошенко,

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
навчально-науковий інститут № 5,
кафедра кримінального процесу,
криміналістики та експертології (викладач);

<https://orcid.org/0000-001-7622-2636>,

e-mail: jdoroshenko86@gmail.com

ОБОВ'ЯЗКОВА УЧАСТЬ ПСИХОЛОГА ПІД ЧАС ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Статтю присвячено вивченню особливостей проведення допиту неповнолітніх, зокрема визначенню переліку спеціалістів, які повинні бути присутні під час допиту в обов'язковому порядку. Здійснено аналіз чинного кримінального процесуального законодавства, а також наукових праць вітчизняних дослідників, які займалися вивченням цієї проблематики. Висвітлено авторське бачення щодо конкретизації окремих норм кримінального процесуального законодавства та запропоновано можливі шляхи його вдосконалення, зокрема в частині, що регулює участь спеціаліста під час допиту неповнолітніх.

Ключові слова: допит, неповнолітні, психолог, кримінальне провадження, психоемоційний стан.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Стан злочинності серед неповнолітніх осіб є важливим індикатором соціального розвитку та ефективності системи профілактики злочинності серед цієї категорії населення. На особливу увагу заслуговує процедура забезпечення прав неповнолітніх осіб, які стали учасниками кримінального провадження, зокрема під час проведення допиту.

Допит неповнолітніх осіб має суттєві відмінності від допиту дорослих, оскільки діти характеризуються специфічним психоемоційним станом, що суттєво впливає на їхню здатність правильно сприймати, відтворювати й інтерпретувати інформацію. Слід зазначити, що під час допиту неповнолітній може знову переживати негативні спогади, подумки повертаючись до події злочину, що може негативно вплинути на його психічний стан. Крім того, діти мають схильність до фантазування, перебільшення чи, навпаки, ігнорування важливих фактів та обставин, які можуть бути істотними для кримінального провадження.

У зв'язку із цим особливо важливою є участь спеціалістів під час проведення допиту неповнолітніх, які допоможуть створити сприятливі умови для отримання достовірної інформації, мінімізуючи при цьому ризики психологічного травмування дитини, що, своєю чергою, сприятиме ефективному проведенню слідства та забезпеченню прав неповнолітнього.

Стан дослідження проблеми

Особливості допиту неповнолітніх осіб детально аналізувались у працях таких вітчизняних науковців, як І. В. Басиста, Л. М. Корнеєва, І. Г. Лубенець, Т. І. Мальована, Т. П. Матюшкова та Н. Р. Осіпова. Дослідження зазначених науковців мають значну змістовну цінність і вносять вагомий вклад у розвиток теоретичних аспектів кримінального процесу, однак існує низка питань, які залишаються недостатньо висвітленими і потребують додаткового врегулювання на законодавчому рівні.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є вивчення особливостей проведення допиту неповнолітніх осіб у кримінальних провадженнях за участі психолога, а також визначення відмінностей у ролі психолога та педагога під час такого допиту. Завданням дослідження є: аналіз особливостей роботи психолога і педагога з неповнолітніми особами, які є учасниками кримінального провадження; визначення необхідності обрання психолога як спеціаліста, присутність якого при проведенні вказаних слідчих дій є обов'язковою.

Наукова новизна дослідження

Сформульовано пропозиції щодо визначення психолога як спеціаліста, чия обов'язкова присутність під час допиту неповнолітнього є необхідною. Особливо наголошено, що психолог здатний створити сприятливі умови для проведення цієї слідчої дії, а також забезпечити запобігання негативним наслідкам для психоемоційного стану неповнолітнього, який є учасником кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу

Допит є однією з основних процесуальних слідчих дій, яка здійснюється у формі спілкування з метою отримання інформації (доказів) або перевірки вже наявних доказів. Результативність допиту значною мірою залежить від особи, яка його проводить, зокрема від кваліфікації слідчого або дізнавача. Важливу роль у результаті допиту відіграють професійні якості особи, що здійснює допит. Однією з ключових якостей є здатність викликати довіру в допитуваного та спонукати його до надання правдивої інформації.

Методика проведення допиту суттєво впливає на його ефективність, особливо коли йдеться про допит неповнолітніх осіб. У таких

випадках важливо ретельно обирати метод допиту та враховувати особливості поведінки особи, яка проводить допит. Створення сприятливих умов для допиту неповнолітніх є необхідною умовою для того, щоб дитина була готова до діалогу, почувалася в безпеці та мала бажання співпрацювати. Важливо створити атмосферу доброзичливості та взаємної поваги, що дозволить уникнути психологічного тиску на неповнолітнього.

Згідно з чинним законодавством кримінальне провадження щодо неповнолітніх осіб здійснюється за спеціальними правилами. Так, ч. 2 ст. 484 Кримінального процесуального кодексу України гарантує проведення досудового розслідування щодо неповнолітніх за участі слідчого або дізнавача, які мають відповідну кваліфікацію та уповноважені керівником органу досудового розслідування на роботу з неповнолітніми¹.

Правило 12 Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосується відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), вказує на необхідність спеціальної підготовки поліцейських, які працюють із неповнолітніми. Цей документ акцентує увагу на важливості забезпечення відповідної підготовки всіх посадових осіб, які беруть участь у здійсненні правосуддя щодо неповнолітніх².

Важливо зазначити, що слідчі та дізнавачі є посадовими особами, яких неповнолітній може сприймати з підозрою або недовірою, що може ускладнити взаємодію з ними. Це особливо актуально у випадках, коли неповнолітній є підозрюваним, оскільки психологічна дистанція між дитиною та правоохоронцем може призвести до відмови від контактів або надання неповних чи неправдивих показань.

Відповідно до статей 226, 227, 354 та 491 Кримінального процесуального кодексу України участь педагога або психолога у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх є необхідною. Вибір того, хто саме має бути залучений до проведення допиту, залишено на розсуд слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду. Однак постає питання: чи можна повноцінно замінити психолога педагогом? Це

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.08.2025).

² United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules) : Adopted 29 November 1985 by General Assembly A/RES/40/33 // United Nations Human Rights Office of the High Commissioner : офіц. сайт. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile> (дата звернення: 23.08.2025).

питання залишається предметом дискусій серед науковців. Деякі дослідники вважають, що вибір між педагогом і психологом залежить від специфіки справи. Зокрема, Н. В. Павлова висловлює думку, що у випадках, коли дитина є потерпілою від насильства і допит передбачає використання анатомічних ляльок або інших візуальних засобів для демонстрації подій, участь психолога є обов'язковою [1, с. 215].

Т. П. Матющкова вважає, що допит неповнолітнього повинен проводити слідчий, який «має бути добре обізнаним про вікові та психологічні особливості неповнолітніх, зокрема тих, які мають ментальні та фізичні особливості розвитку» [2, с. 193]. Проте деякі науковці мають іншу думку та вважають, що значно більш доцільним є залучення не слідчого, а спеціаліста. Зокрема, Т. І. Мальована акцентує увагу на тому, що допит повинен «проводити психолог, який володіє спеціальними знаннями та знає психологію дитини відповідного віку» [3, с. 182]. Ще більш детальну пропозицію із цього питання висловлює І. Г. Лубенець, яка вважає, що «проведення опитувань дитини повинно здійснюватися психологом, спеціально підготовленим для роботи з дітьми. Інші учасники процесу (слідчий, експерт, слідчий суддя та ін.) повинні бути присутніми під час допиту (опитування) дитини і мати змогу ставити дитині запитання через психолога дистанційно» [4, с. 166].

Деякі науковці вважають, що доцільніше все ж таки залучати педагога до процесу допиту. Аналізуючи матеріали кримінальних справ, у яких педагоги брали участь у слідчих діях, але фактично не надавали допомоги слідчому, можна зробити висновок, що такі допити часто виявляються не результативними. З огляду на це кожен слідчий має чітко усвідомлювати важливість і специфіку залучення педагога як спеціаліста під час допиту неповнолітніх. Педагог має допомогти слідчому, враховуючи вікові особливості допитуваної особи й умови, в яких виховується дитина. Підлітки у критичних ситуаціях часто можуть мати труднощі у встановленні контакту, бути замкнутими. У такому випадку педагог має створити сприятливі умови для того, щоб дитина стала більш відкритою і довірливою. Однак не кожен педагог володіє необхідними знаннями та навичками для роботи з дітьми, що має суттєве значення для ефективності процесу допиту.

Невирішеним залишається питання, якого саме педагога слід залучати до допиту неповнолітнього: знайомого чи стороннього. Наприклад, це може бути педагог із навчального закладу, де навчається допитувана особа. Однак наявність знайомства між педагогом та дитиною може мати як позитивний, так і негативний вплив на перебіг та результати допиту. У деяких випадках факт знайомства може ускладнити процес комунікації, оскільки неповнолітній може відчувати сором або невпевненість у присутності знайомої особи, що, своєю чергою, може вплинути на його готовність відкрито відповідати на

питання слідчого або розповідати про певні факти. Тому іноді знайомство з педагогом може мати негативні наслідки для результативності допиту.

Крім того, при вирішенні питання про доцільність залучення педагогів чи психологів важливо врахувати низку чинників, що безпосередньо впливають на ефективність проведення допиту. Серед них особливе значення мають вік та психологічні характеристики неповнолітнього. Якщо дитина має психоемоційні відхилення, схильність до замкнутого стану або переживає значні зміни настрою після певних подій, це є вагомою підставою для залучення психолога, який має спеціалізовані знання та досвід роботи з дітьми з подібними особливостями розвитку.

Аналіз кримінальних проваджень свідчить, що участь психолога під час допиту неповнолітнього є значно більш ефективною та позитивно впливає на результати слідчої дії. Переважна більшість опитаних слідчих зазначають, що саме психолог відіграє ключову роль у визначенні поведінкових особливостей дитини, її характеру. Психолог може допомогти слідчому виявити мотивацію неповнолітнього при скоєнні правопорушення, а також надати важливу інформацію щодо психічного стану допитуваного. Окрім виконання основних функцій, психолог здатен здійснити діагностику психічного стану неповнолітнього, проаналізувати мотиви злочинної поведінки, встановити факт психологічного тиску з боку третіх осіб, а також ідентифікувати інших учасників злочину чи осіб, які могли схилити дитину до вчинення правопорушення. Під час допиту психолог здатний оперативно й адекватно оцінити індивідуальні вікові особливості неповнолітньої особи. Психологічна експертиза інформації, що надходить від допитуваного, включає не лише усні висловлювання, а й невербальну комунікацію, яка дозволяє оцінити емоційний стан і внутрішні переживання співрозмовника, звертаючи увагу на його міміку, жести й інші фізіологічні реакції. У процесі аналізу зібраної інформації психолог формує уявлення про рівень інтелектуального розвитку неповнолітнього, а також виявляє його сильні та слабкі сторони. Важливою метою діяльності психолога є запобігання розвитку будь-яких конфліктних ситуацій і створення сприятливої, доброзичливої атмосфери під час допиту. Психолог також має допомогти слідчому у визначенні позитивних і негативних рис характеру допитуваної особи та запропонувати найбільш ефективні способи спілкування з дитиною, які дозволяють мінімізувати психологічне навантаження. Для налагодження емоційного зв'язку між слідчим і допитуваним важливо застосовувати методи, що дають позитивні результати та сприяють довірі з боку неповнолітнього. Однак слід також зазначити, що психолог є дещо обмеженим у своїх діях під час проведення

слідчих дій. Всі його кроки, методи та маніпуляції повинні бути узгоджені зі слідчим, адже саме слідчий проводить допит і керує самим процесом, визначаючи напрям розслідування.

Ще однією важливою функцією психолога під час проведення слідчої дії є сприяння слідчому в досягненні мети допиту. Психолог повинен стежити за тим, щоб його вплив не мав негативних наслідків для неповнолітнього, забезпечуючи коректність і педагогічну доцільність застосовуваних методів. Важливо уникнути загострення ситуації, зокрема суперечок, підвищення голосу, застосування психологічного тиску чи залякування. Така ситуація може виникнути за наявності розбіжностей у показаннях неповнолітнього, і в цьому контексті роль психолога полягає в тому, щоб не допустити нав'язування конкретних запитань слідчому, одночасно сприяючи встановленню істини, заохочуючи неповнолітнього до правдивих свідчень, активної участі у процесі та перегляду неправильної поведінки. Ці дії вимагають від психолога надзвичайно тонкого і делікатного підходу, що поєднує в собі професійні знання та інтуїцію.

Після здійснення допиту неповнолітній не повинен залишатися наодинці із власними переживаннями або почуттям вини. Зазвичай після допиту підліток починає критично осмислювати свою поведінку, і в цей період йому необхідно відчувати підтримку та розуміння з боку дорослих. Під час допиту між слідчим та допитуваним можуть виникати розбіжності, і психолог має докласти зусиль, щоб процес спілкування залишався в доброзичливому та конструктивному руслі. Розмова повинна завершуватись на ноті порозуміння та довіри, що стане основою для вирішення спірних питань у майбутньому.

Лише психолог здатний підготувати неповнолітнього до участі в різних слідчих діях. Психолог зазвичай має більші можливості для того, щоб переконати підлітка бути чесним, адже його присутність створює більш сприятливі умови для встановлення істини. Участь психолога також допомагає слідчому виявляти та фіксувати додаткові докази, а також надавати роз'яснення щодо питань, пов'язаних із віковими та психологічними особливостями неповнолітніх. Вивчення особи неповнолітнього є критично важливим і не обмежується лише встановленням факту, чи притягався він до відповідальності, або як він поводить себе серед однолітків. Також необхідно проникнути в його психологічну сферу, виявити життєві обставини та соціальні чинники, які могли сприяти вчиненню ним правопорушення.

Важливо зазначити, що для налагодження належного психологічного контакту та створення доброзичливої атмосфери під час допитів осіб, які вчинили суспільно небезпечні дії до досягнення віку кримінальної відповідальності, а також тих, кого можна обґрунтовано вважати особами з інтелектуальними розладами, більш ефективним є залучення психолога, а не педагога.

Участь психолога у процесі допиту неповнолітнього є ключовою умовою для врахування його індивідуальних психологічних особливостей. Залучення психолога на підготовчому етапі допиту неповнолітнього підозрюваного сприяє отриманню повних і достовірних свідчень. Використання спеціальних психологічних знань під час проведення допиту не лише забезпечує максимальне отримання доказової інформації у кримінальній справі, а й значно скорочує витрати часу, ресурсів і зусиль. Це, своєю чергою, позитивно впливає на якість слідчих дій і підвищує ефективність розслідування загалом.

Висновки

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України чітко не визначає, який саме спеціаліст має бути присутнім під час допиту неповнолітніх. Законодавство надає слідчому право самостійно обирати, хто з фахівців має брати участь у цій процесуальній дії – педагог чи психолог. Ураховуючи результати проведеного дослідження, вважаємо, що участь психолога є доцільнішою, оскільки вона сприятиме більш ефективному проведенню слідчої дії та позитивно впливатиме на психоемоційний стан неповнолітнього. Психолог може допомогти слідчому створити умови, які дозволять отримати від неповнолітньої особи важливу для слідства інформацію, при цьому мінімізуючи негативний вплив на емоційний стан дитини.

Список бібліографічних посилань: 1. Павлова Н. В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1 (104). С. 215–220. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-1-215-220>. 2. Матюшкова Т. П. Особливості тактики допиту неповнолітніх у надзвичайно-вразливому стані // Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 13 груд. 2019 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 192–194. 3. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 174–184. 4. Лубенець І. Г. Актуальні проблеми забезпечення прав дітей, постраждалих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості // Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 черв. 2020 р.) / МВС України ; Управління моніторингу дотримання прав людини ; Нац. акад. внутр. справ та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 164–167.

Надійшла до редколегії 29.08.2025

Прийнята до опублікування 06.10.2025

Doroshenko Yu. K. Mandatory Participation of a Psychologist During the Interrogation of a Minor

The article is written in order to study the features of the interrogation of minors, namely the definition of specific specialists who must be present during the interrogation. The norms of the current criminal procedure legislation and the work of domestic scientists who considered the outlined issue are analyzed. The article highlights the author's vision of specifying some norms of procedural legislation. Ways of improving the legislation regulating the participation of a specialist during the interrogation of minors are proposed.

Based on the analysis, it is determined that in most cases it is advisable to involve a psychologist during the interrogation of a minor. A psychologist is a specialist who understands the psycho-emotional processes of children. The teacher, unlike the psychologist, should teach children, give them knowledge. During interrogation, the psychologist helps the investigator formulate questions that should be asked to the minor. Such a specialist can help create a trusting environment during interrogation and prevent pressure on the child or intimidation.

The current Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain a specific definition of which specialist should be chosen to conduct investigative actions with the participation of a minor. The legislator left this choice to the investigator. The investigator determines who to invite - a psychologist or teacher. That is why sometimes the presence of a teacher who does not understand child psychology becomes a simple formality. The lack of the necessary specialist negatively affects the results of the interrogation. According to the author, special attention should be paid to the choice of a psychodog if the child is a victim in a criminal case. Incorrectly asked questions or conducted investigative actions can harm the child, force him to mentally return to the crime. Such testimony and evidence may be false or have no evidentiary value to the case. Also, incorrect actions on the part of the investigator can harm the psychological state of the child. It should be noted that in order to establish the necessary psychological contact, to ensure a benevolent atmosphere when interrogating persons who committed a socially dangerous act before they reach the age of criminal responsibility, as well as those who have reason to consider mentally retarded, it is more expedient to involve a psychologist rather than a teacher.

Keywords: interrogation, minors, psychologist, criminal proceedings, psycho-emotional state.

